

основные теоретические принципы относительно определения понятия гендер и межгендерная коммуникация. Среди рассмотренных способов модификации речевых актов исследуются следующие: эллипсис, синтаксическая перестановка или транспозиция, риторические вопросы и др. Практическая часть статьи построена на анализе примеров, которые были обнаружены после исследования современной английской художественной литературы.

Ключевые слова: речевой акт, модификация, эллиптические конструкции, синтаксическая транспозиция, риторический вопрос.

Tykhonovska G. S. Gender Peculiarities of Modification Means in Speech Acts of English Language (based on fiction literature)

In the article the intersex communication and the means of speech acts modification, which are represented in English fiction literature, are discussed. In the beginning of the article the main theoretical principles connected with the definition of gender and intergender communication are presented. Among the given ways of speech acts modification the following are submitted: ellipsis, syntactical rearrangement or transposition, rhetorical questions etc. The practical part of the article is based on the analysis of the examples that were found after the research conducted on the modern English literature of belles-lettres style.

Key words: speech act, modification, ellipsoid constructions, syntactical transposition, rhetorical question.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Унукович В. В.

УДК 811.111'373.7

Т. В. Тоненчук

ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИЗАЦІЇ ІМЕННИКІВ-СОМАТИЗМІВ У СКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки відбувається кардинальне переосмислення і переорієнтація досліджень на когнітивний напрямок її парадигми. Сьогодні когнітивісти приділяють особливу увагу вивченню метафори, вважаючи, що вона займає в когнітивній моделі мови центральне місце, оскільки саме метафора є знаряддям формування нових ментальних категорій, утворення нових концептуальних систем, формування нового знання.

Філософські основи антропоцентричного підходу до вивчення метафори, який почав активно розвиватися в 90-і роки минулого

століття, закладені ще в роботах В. фон Гумбольдта [1], Е. Кассіра [2], Л. Вітгенштейна [3].

З часу опублікування Дж. Лакоффом та М. Джонсоном їх фундаментального дослідження «Metaphors We Live By» [4] у 1980 році, яке доводить когнітивний характер метафоротворення, метафора стала об'єктом дослідження багатьох дисциплін, в першу чергу мовознавства, літературознавства, філософії, психології, культурології тощо.

Так, проблеми когнітивної метафори проаналізовані в роботах Е. Маккормака [5], Д. Е. Купера [6], М. Хайдеггера [7], Ф. А. Анкерсмита [8] та ін. Е. Маккормак, наприклад, пояснює, що метафора є результатом впливу когнітивного процесу на формальні семантичні структури. Д. Е. Купер, М. Хайдеггер розглядають метафору як засіб пізнання і вказують на її здатність виражати істинні знання про світ.

Оскільки природа метафори переважно антропоцентрична, а частини тіла є найбільш доступним об'єктом для спостереження і порівняння з перших кроків життя людини, при формуванні фразеологічних одиниць шляхом метафоричних перенесень широко використовується людина, зокрема її тіло.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення особливостей метафоризації іменників-соматизмів у складі англійських соматичних фразеологічних одиниць (СФО) у межах лінгвокогнітивної парадигми. Вибір саме СФО як об'єкту дослідження пояснюється тим, що саме ці ФО є найбільш чисельними у фразеології різних мов і містять компоненти значення, які відображають як загальнолюдські так і національні особливості сприйняття людиною дійсності.

Отже, метою дослідження є виявлення і кількісний аналіз типів метафоризації соматизмів у складі ФО англійської мови, а предметом – їх кількісні характеристики. Матеріалом дослідження слугували фразеологічні словники [9; 10], з яких методом суцільної вибірки було відібрано 2500 англійських ФО з компонентом-соматизмом.

Соматична фразеологія є тим пластом фразеології, на творення якої мав значний вплив психологічний чи, точніше, психологічно-соціальний фактор. Ключовими механізмами семантичних перетворень соматизмів у складі ФО є метафора та метонімія.

Починаючи від Арістотеля [11], класична риторика намагалася дати чітку класифікацію і вичерпний опис тропів і фігур. Метафора (від гр. *metaphora* – переміщення, віддалення, перенесення) – вид тропу, побудований на основі вживання слів та виразів у переносному значенні.

Слід наголосити, що метафоризація є найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні або асоційованої з нею.

Серед інших тропів метафора займає центральне місце, оскільки дозволяє створити місткі образи, засновані на яскравих, несподіваних асоціаціях. В основу метафор може бути покладено подібність найрізноманітніших ознак предметів: кольору, форми, обсягу, призначення, положення і т. д.

Таким чином можна виділити такі види метафор:

а) метафори, що виникають на основі перенесення ознак істот на назви чи ознаки інших істот (напр.: ознаки поведінки тварин на поведінку людей) – *put one's tail between one's legs* – злякатися, підібрати хвіст;

б) на основі перенесення назв або ознак неістот на назви або ознаки інших неістот, понять – *flesh pots (of Egypt)* – матеріальне благополуччя, достаток, багате життя; *корисливі думки, цілі*;

в) на основі перенесення назв чи ознак істот на назви чи ознаки неістот – *walls have ears* – і стіни вуха мають;

г) на основі перенесення ознак чи назв неживих предметів на назви чи ознаки істот – *heart of oak* – хоробра, мужня людина.

На думку багатьох фразеологів, найбільш розповсюдженим типом фразеологічного переосмислення є метафоричне. За визначенням О. В. Куніна, цей тип переосмислення є «переносом найменування з одного денотата на інший, який асоціюється з ним на основі реальної або уявної схожості» [12, с. 124].

Поділяючи у тому числі і думку Б. Л. Ларіна про те, що в основі багатьох ФО лежить метафоризація і що ФО – це таке стійке словосполучення, яке виникає в результаті його метафоризації – семантичного оновлення його компонентів [13], розглянемо детально процес метафоризації у досліджуваних фразеологічних одиницях.

Метафоричне переосмислення здійснюється на основі різних типів переносу за подібністю. Найбільш поширеним типом переносу за подібністю значення компонентів соматичних фразеологізмів є перенос:

- за подібністю дії і / або загального враження від дії (*turn on one's heel* – круто повернутися (і німи геть), *meet one's eye* – потрапити комусь на очі; *дивитися комусь просто в очі*) – 407 СФО;

- за подібністю стану, ознаки (*against the hair* – неприємно, проти шерсті, *не до вподоби*, *close at hand* – близько, напихваті, під руками; *незабаром*) – 334 СФО;

- складна метафора – це різновид метафоричного переосмислення, в основі якого лежить уявна нереальна ситуація. Подібні фразеологізми є своєрідними алогізмами, в яких шляхом навмисного порушення семантичної сполучуваності слів утворюється особливий комічний або іронічний ефект. Звідси і виникає особливе експресивно-емоційне забарвлення ФО, наприклад: *as like one as if he had been spit out of his mouth* – дуже схожі; *укр.: схожі, як дві краплі води*, *comb one's head with a three-legged stool* – побити, відлупцювати

когось; *намилити комусь голову*. Таким чином, серед аналізованих фразеологізмів 182 СФО є прикладами складної метафори.

Проте, найчастотнішим типом утворення значення ФО (835 СФО, що складає 33,4% від усіх відібраних СФО) є метафоричний зсув найменування, який зумовлює формування експресивно-оцінної метафори, оскільки денотат зазначених ФО входить до оцінної картини світу людини. Таким чином утворення узагальнено-метафоричного значення ФО пов'язане з процесом перебудови семантичної структури фразотвірних компонентів, специфіка якої полягає в актуалізації потенційних сем (емотивно-логічних, емотивних) і деактуалізації предметно-логічних сем, які не узгоджуються зі складовими нової семантичної структури [14]. Так, у СФО *find one's tongue* – *знову заговорити, заговорити після тимчасової зняквовілості* в іменника *tongue* – *язик* актуалізується сема *язик* як засіб мовлення, а сема *язик-частина тіла* деактуалізується.

Семантичні зв'язки соматичних компонентів ФО із відповідними іменниками-соматизмами можна позначити як прямі і непрямі. У випадку прямого зв'язку «культурна інформація» (В. О. Маслова) міститься в денотативному компоненті значення соматизмів. При непрямому зв'язку соматичний компонент передає культурну інформацію, яка закріпилася як індивідуальні семи в культурологічному блоці семантичної структури соматизма [15]. Так, соматизм «face», прототипне значення якого – *обличчя, частина голови* у фразеологізмі *from face to foot* – *з голови до ніг, з голови до п'ят; зверху донизу* отримує периферійну ознаку – *верхність*. Проте, втративши прототипну ознаку, соматичний компонент фразеологізму все ж зберігає зв'язок із вихідним соматизмом.

Слід зауважити, що в межах основних типів метафоричного переосмислення, серед фразеологізмів інколи можна зустріти гіперболізацію (*break one's brains about (with) smth* – *морочити собі голову, сушити собі голову чимось, обмірковувати щось, blood boils* – *кров кипить (від обурення тощо)*) – 32 СФО. Рідше зустрічаються метафори евфемічного характеру. Вони як правило стають образними заміниками понять пов'язаних із хворобами та смертю (*be on one's last legs* – *на ладан дихати, hand in one's accounts* – *померти, nima do praotziv, viddati duhu bogovi; vrizati duba*) – 18 СФО.

Нами також виявлено 31 СФО-порівняння (*as fast as one's legs (feet) can carry one* – *щодуху, стрімголов, as plain as the nose on your face* – *ясний, як день, цілком очевидний, цілком зрозумілий; безсумнівно*) та 40 СФО-метафор, які передають певну комунікативну інформацію (*none of your lip!* – *а ну без нахабства!*, *love your heart!* – *йй-бо!*).

Кількісні дані типів метафоричного переосмислення, на основі яких утворені досліджувані СФО наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісні характеристики типів метафоризації СФО

Тип метафоричного переосмислення	Кількість СФО	Частка від загальної кількості СФО (%)
експресивно-оцінна метафора	835	33,4
за подібністю дії або загального враження від дії	407	16,3
за подібністю стану	334	13,4
складна метафора (алогізми)	182	7,3
комунікативна метафора	40	1,6
метафора-порівняння	31	1,2
метафоричне переосмислення (всього)	1829	73,2
Всього СФО	2500	100

Отже, як доводять результати проведеного дослідження, образність СФО пов'язана з характером та важливістю для людського існування фізіологічних функцій частин тіла та органів людини і здійснюється передусім на основі метафори – 1829 СФО (73,2%) і в першу чергу експресивно-оцінної метафори – 835 СФО (33,4%).

Дослідження ролі соматичного компонента фразеологізму у формуванні цілісного узагальнено-метафоричного значення СФО залишається перспективним для подальших наукових пошуків.

Список використаної літератури

- 1. Гумбольдт В. фон.** Избранные труды по языкознанию: [пер. с нем.] / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 398 с.
- 2. Cassirer E.** Die Kraft der Metapher / Ernst Cassirer // Глава VI из книги: Sprache und Mythe. Leipzig – Berlin, 1925. – S. 68 – 80.
- 3. Wittgenstein L.** Philosophical Investigations / L. Wittgenstein. – Oxford: Basil Blackwell, 1953.
- 4. Lakoff G.** Metaphors we live by / G. Lakoff., M. Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
- 5. МакКормак Э.** Когнитивная теория метафоры / Эрл Мак Кормак // Теория метафоры: сборник: пер. с англ., фр., нем., исп., пол. яз. – М.: Прогресс, 1990. – С. 358 – 386.
- 6. Cooper D.** Metaphor. Aristotelian Society Cooper / D. Cooper. – Oxford: Basil Blackwell, 1986. – Vol. 5. – 282 p.
- 7. Хайдеггер М.** Время и бытие: Статьи и выступления / М. Хайдеггер. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
- 8. Анкерсмит Ф.** История и тропология: взлет и падение метафоры / Ф. Анкерсмит. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 489 с.
- 9. Баранцев К. Т.** Англо-український фразеологічний словни. – 2-ге вид., випр. / К. Т. Баранцев. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
- 10. Кунин А. В.** Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – М.: 1956. – 1455 с.
- 11. Аристотель.** Поэтика / Аристотель. – М.: [б. и.], 1997. – 183 с.
- 12. Кунин А. В.** Курс

фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1996. – 381 с. **13. Ларин Б. Л.** О разновидностях художественной речи. (Семантические этюды) (1922) / Б. Л. Ларин // Эстетика слова и языка писателя. – Л. : Наука, 1969. – 236 с. **14. Літвінова М. М.** Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови XIX – XX ст.). – Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / М. М. Літвінова. – Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х. : 2004. – 20 с. **15. Маслова В. А.** Лингвокультурология: [учебное пособие] / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

Тоненчук Т. В. Особливості метафоризації іменників-соматизмів у складі англійських фразеологізмів

У статті досліджено типи метафоризації соматизмів у складі фразеологічних одиниць англійської мови та представлено їх кількісні характеристики. Автор доводить, що образність соматичних фразеологізмів пов'язана із важливістю фізіологічних функцій частин тіла та органів людини для людського існування і світосприйняття, а фразеологічне переосмислення здійснюється передусім шляхом метафоризації. В основі більшості соматичних фразеологізмів із метафоричним перенесенням лежить експресивно-оцінна метафора.

Ключові слова: соматизм, соматична фразеологічна одиниця, метафоризація.

Тоненчук Т. В. Особенности метафоризации существительных-соматизмов в составе английских фразеологизмов

В статье исследованы типы метафоризации соматизмов в составе фразеологических единиц английского языка и представлены их количественные характеристики. Автор доказывает, что образность соматических фразеологизмов связана с важностью физиологических функций частей тела и органов человека для человеческого существования и мировосприятия, а фразеологическое переосмысление осуществляется прежде всего путем метафоризации. В основе большинства соматических фразеологизмов с метафорическим переносом лежит экспресивно-оценочная метафора.

Ключевые слова: соматизм, соматическая фразеологическая единица, метафоризация.

Tonenchuk T. V. Metaphorization Peculiarities of Nouns-Somatisms Composing English Phraseological Units

The article studies types of metaphorization of the somatic components of English phraseological units and presents their quantitative characteristics. The author proves that figurativeness of the somatic phraseological units is associated with the importance of physiological functions of body parts and organs for human existence and perception of the

world, phraseological transfer is carried out primarily through metaphor. Expressive-evaluative metaphor is the basis of the majority of somatic phraseological units with metaphorical transfer.

Key words: somatism, somatic phraseological unit, metaphORIZATION.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Задорожна І. П.

УДК 81'23

Л. В. Туленинова

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МЕТАФОРА КАК ЭЛЕМЕНТ ПОСТРОЕНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКОЙ КОНЦЕПТОСФЕРЫ

Концептуальный анализ художественного произведения вносит ощутимый вклад в понимание и интерпретацию текста, поскольку лингвокультурные концепты, отражая как понятийную сторону того или иного явления действительности, так и его образные и ценностные характеристики, позволяют как нельзя более полно моделировать структуру языкового сознания автора в виде его индивидуальной концептосферы, что дает возможность донести до читателя не только «усредненные ценности, ценности, разделяемые большинством носителей того или иного языка», но и ценности, «оформленные образами, которыми мыслит не среднестатистическая языковая личность, а элитарная личность» [1, с. 5], в данном случае автор художественного произведения.

Одной из наиболее интересных, на наш взгляд, составляющих индивидуально-авторской концептосферы являются индивидуально-авторские метафорические модели, вычленив которые позволяет применение концептуального анализа, и прежде всего, анализа, который предложили Дж. Лакофф и М. Джонсон в их знаменитой монографии «Метафоры, которыми мы живем», как наиболее перспективного подхода к тропам и прежде всего к метафорам. В ходе работы над диссертационным исследованием «Концепты *здоровье* и *болезнь* в английской и русской лингвокультурах», мы заинтересовались явлением концептуальной метафоризации, как одним из основных источников пополнения лексико-семантических полей исследуемых концептов, о чем свидетельствовал их анализ. Возник вопрос, за счет чего пополняются возможности структурирования одного концепта в терминах другого (что, собственно, и понимается как метафоризация), т.е. кто или что является «поставщиком» метафор для вербализации исследуемых